

Eski Türkçeden Eski Oğuz Türkçesine “Tégme~Degme” Sözcüğünün Anlamları ve Kullanımları

Bülent Hünlerli*

Özet: Her sözcüğün çeşitli boyutlarıyla tarih içinde geçirdiği süreçler başkadır. Tarihin bir döneminde sıklıkla kullanılan bir sözcüğün zamanla kullanımdan düştüğü görülebilir. Bunun aksine de tarihin bir döneminde kullanılan bir sözcüğün farklı coğrafyalarda farklı anlamlarda yaşadığı tespit edilebilir. Türkçe sözcüklerde de benzer durumlara sıklıkla rastlanır. Türkçede buna örnek olabilecek sözcüklerden biri de *degme* sözcüğüdür. *Degme* sözcüğü Eski Uygur Türkçesinden itibaren çeşitli anlam değişmelerine maruz kalmış ve zamanla çok anlamlı bir yapıya bürünmüştür. Bu çok anlamlı sözcük çeşitli anlamlarıyla Türkçenin tarihî yazı dillerinde kullanılmıştır. Bununla beraber sözcük, çeşitli kullanımlarıyla pek çok kaynakta değinilmeyen zamir, sıfat ve zarf-fiil oluşumlarına örnek teşkil etmiştir.

Anahtar sözcükler: anlam, anlam değişmeleri, Eski Oğuz Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi.

Meanings and Usages of “Tégme~Degme” Word from Old Turkish to Old Oghuz Turkish

Abstract: Every word with its various dimensions has experienced a different process in time. For instance, a word which was often used in earlier times may not be used that much in the later times. However, it can be found out that a word which was in use in the past may survive in another geography with different meanings. Similar situations are prevailed in Turkish. The word *degme* is one of them. *Degme* has had some meaning changes since Ancient Uyghur Turkish and assumed a polysemous structure. It is used in Turkish ancient written language with several meanings. Moreover, it has set examples for some pronouns, adjectives, and converbs.

Key words: semantic, semantic changes, Old Oghuz Turkish, Old Uyghur Turkish.

* Dr., Kiev Milli Taras řevçenko Üni., Filoloji Enst., Türkoloji Böl., hbulent80@gmail.com

1. Giriş

Bilindiği üzere bir dilin zenginliğini, sadece söz varlığındaki sözcükler değil; o dilde bulunan deyimler, terimler, kalıp ifadeler ve atasözleri de belirler. Ayrıca bunların nicelik olarak çok olması da yeterli değildir. Bir dilin sözvarlığındaki zenginliğin içerisine anlam zenginliğini de katmak gerekir. Bu manada sözcüklerin nitelikli bir anlamsal yapıda oluşu da dili besleyen bir diğer unsurdur. Aslında tüm bunlar dilin ifade etme gücünü belirler. Bu açıdan bakıldığında Türkçe oldukça zengin bir dildir. Türkçenin ilk yazılı metinleri olan Orhun Yazıtları'nın dilinde dahi bu zenginliği görmek mümkündür. Öyle ki bir dilin gelişmişliğini gösteren en önemli ayırt edici unsurların başında gelen “Soyut Kavramlardaki Zenginlik” kıstasına göre Köktürkçedeki soyut kavramlar son derece zengindir. Yine bu dönemde zenginliğin bir başka göstergesi olan çokanlamlılık da yeterli düzeydedir (Aksan 2000: 30, 45-60, 76-85). Köktürkçenin devamı niteliğinde olan Eski Uygur Türkçesinde de her şeyiyle sözvarlığının ne denli güçlü olduğu görülür. Özellikle dinsel çeviri edebiyatının etkisiyle pek çok soyut anlamlı sözcük türetilmiş ve kullanılmıştır. Bu türetilen sözcüklerin bir kısmı sonraki dönemlerde olduğu gibi kullanılmış; bir kısmının da anlam olayları neticesinde farklı anlamlara büründüğü görülmüştür. İşte Eski Uygur Türkçesi itibarıyla ortaya çıkan ve zamanla farklı anlamlara bürünen bu sözcüklerden biri de *tégme* sözcüğüdür.

Tégme biçiminde sözcüğe ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde tesadüf edilir. Kökü ve eki itibarıyla Köktürkçede kullanılmış olsa da Orhun Yazıtlarında *tégme* sözcüğüne rastlanılmaz. Eski Uygurcada sözcüğün gerçek anlamıyla kullanıldığı görülür. Sonrasında sözcüğün tarihsel kavram alanı zamanla çeşitlenmiştir. Gabain, Eski Türkçenin Grameri adlı çalışmasında sözcüğün anlamını “isimli, adlı” olarak gösterir (Gabain 2003: 299). Drevnetyurskiy Slovar' adlı eserde ise sözcük iki farklı maddede gösterilmiştir. Birincisinde “her”; ikincisinde ise “denilen” anlamları verilmiştir (Nadayayev 1969: 548). DLT’de bu sözcük için “değme, her, her bir, türlü türlü” anlamları verilmiştir (Atalay 2006: 594). *Tegme* sözcüğü Kutadgu Bilig’de de DLT’deki anlamını içerir (Arat 1979: 433). Yine Karahanlı Türkçesi Satırlı Kur’an Tercümesi’nde *tegme* sözcüğünün anlamları “her, bütün, hep, hepsi, her şey” olarak verilmiştir (Ata 2004: 666). Kıpçak Türkçesinde “beheri, her biri” anlamında kullanılır (Topal-Vural-Karaatlı 2003: 58). Eski Oğuz Türkçesinde sözcük, tonlu şekliyle *degme* olarak görülür. Kanar tarafından hazırlanan Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü’nde bu sözcük için “her, herhangi bir, sıradan, gelişi güzel, seçme, seçilmiş” anlamları verilmiştir. Aynı eserde aynı sözcükten gelişen *değme adam*: “herkes, her kim”; *değme gez*: “her zaman, her defa” anlamlarıyla madde başı olarak gösterilmiştir (Kanar 2011: 198). Tarama Sözlüğü’nde (2009: 1044, 1047) ise “1. her, her bir, herhangi bir, gelişigüzel, rasgele 2. beğenilmiş, seçilmiş” anlamlarıyla bulunur. Bu eserde

degmede kullanımını için “1.her yerde, gelişi güzel yerde 2. kolay, kolay, her zaman 3.her ne zaman” anlamları verilmiştir. Tulum tarafından hazırlanan 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı adlı eserde sözcük “kimse, hiç bir kimse, hiç bir” anlamlarında zamir olarak gösterilmiştir (Tulum 2011: 561). Türk dilinin önemli sözlüklerinden biri olan Kamus-ı Türki’de de sözcüğün anlamları olarak “olur olmaz, adi, rastgele, tesadüfi, her kim, her ne olursa” verilmiştir. Yine bu sözcükten gelişen *değmede* için “meşkük, gayr-ı muhtemel, ba’idül-ihimâl” anlamları gösterilmiştir (Sami 2010: 239). TDK tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’te (2005: 486) sözcüğün anlamı “1.her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele 2. seçkin, seçme” olarak geçmektedir. Derleme Sözlüğü’nde (2009: 1403) *değme* sözcüğü için “1. seçme, üstün, en iyi”; *değmede* sözcüğü için “1. umulmaz, inanılmaz anlamında kullanılır 2. galiba, herhalde, zannedirim 3. güya, sanki” anlamları bulunmaktadır. Hatta Karaağaç tarafından hazırlanan Türkçe Verintiler Sözlüğü’nde bu sözcüğün Ermenice ve Bulgarca da olduğu görülür. Ermenicede *deyme* biçimiyle “dokunma¹; her, hep, hiç”, *deymede* biçimiyle “rasgele, gelişigüzel”, *deymehalek* “güçlülük” anlamlarına; Bulgarca da ise *degmedé* olarak “kim bilir, eşsiz, hiçbir” anlamlarına tesadüf edilir (Karaağaç 2008: 233).

Sözcükte zamanla görülen anlam farklılaşması/değişmesi sözcüğün etimolojisi üzerine temelde iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Bu görüşlerden ilki, sözcüğün *teg-* fiil köküne getirilen {-me/-mek} ekiyle oluşturulmasıdır. Ötügen Türkçe Sözlük’te sözcüğün *teg-* filinden (*teg-mek* > *degme*) geliştiği ifade edilir (Çağbayır 2007: 1127). Misallî Büyük Türkçe Sözlük’te sözcüğün kökeni için *teg-* köküne getirilen {-me} fiil ismiyle oluşturulduğu belirtilir (Ayverdi 2008: 661). Yine An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish adlı etimolojik sözlükte, *tegme* sözcüğüne değinilmiştir. *Tegme* biçiminde gösterilen sözcüğün anlamı “her, her ne” olarak verilmiştir. Sözcüğün kökeni, *teg-* (ulaşmak, ermek) fiili ile ilişkilendirilmekle beraber sözlükte semantik bağlamın belirsizliğine de dikkat çekilmiştir. Yazar aynı madde başında bu sözcüğün (*tegme*), *té-gme* ile karıştırılmaması; zira *té-gme* sözcüğünün *té-* köküne gelen {-gme} sıfat-fiil ekiyle oluşmuş olduğunu belirtir. *Tégme*’nin “adlandırılan, denilen” anlamlarında kullanıldığını ifade eder. Dolayısıyla *tégme* ile *tegme* arasında anlam ve köken açısından farklılık vardır. Yazara göre bunlar karıştırılmamalıdır (Clouston 1972: 482). Aynı şekilde “her, her bir, herhangi bir” anlamı verilen Sözlerin Soyağacı adlı eserde de -aynı Clouston’un sözlüğünde olduğu gibi- *degme* sözcüğünün *değ-* fiili ile olan ilişkisinin belirsizliğine dikkat çekilmiştir (Nişanyan 2007: 114). Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı adlı sözlükte ise sözcüğün *değ-* fiil tabanına getirilen ve sıfat yapan {-me} ekiyle

1 Yazılışları itibarıyla aynı olsalar da “dokunma” anlamı veren kökün farklı olduğu düşünülmektedir. Bu manada farklı madde başında olmalıdır.

oluştugu belirtilir (Tietze 2002: 578).

Diğer görüş ise sözcüğün *ti~té~te-* fiil kökü ve *{-gme}* ekinden oluştuğu yönündedir. Bunlar içinde Gabain, sözcüğün *ti-* “demek” köküne gelen *{-gmä}* sıfat-fiil ekinden oluştuğunu belirtir (Gabain 2003: 56). Karaağaç da sözcüğün Eski Türkçedeki *ti-* kökünden geliştiğini belirtir. Sonrasında *ti-* fiiline, bugün için kullanılmayan ve bu sözcükte artık kalıplaşmış olarak bulunan *{-gme}* sıfat-fiilinin geldiğini ifade eder (Karaağaç 2005: 81). Gülensoy da Karaağaç’ın görüşünü destekler². Ayrıca Clauson’un tersine Karaağaç, *ti-gme*³ “denilen, söz konusu edilen” ifadesinin zamanla “her, her bir” anlamlarına evrildiğine değinir (Karaağaç 2005: 81). Diğer bir deyişle *tegme* sözcüğünün “denilen, adlandırılan” anlamları ile “her, her ne” anlamları arasında organik bir bağ kurar.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında; sözcüğün etimolojisi değerlendirilecek olursa, sözcüğün *te~ti~té-* kökünün üzerine gelen *{-gme}* sıfat-fiil ekiyle oluştuğu açıktır. Süreç içerisinde kalıplaşan sözcük, çeşitli fonetik varyantlara geçmiş ve anlam değişikliklerine uğramıştır. Dolayısıyla sözcüğün özellikle semantik manada *teg-* “dokunmak, temas etmek” fiili ile herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Sözcüğün kökünün *te~ti~té-* fiili ile ilgili olduğunu açıkça gösteren iki kullanım daha bulunmaktadır. Bu kullanımların *tegme~tigme~tégme* sözcüğünün kökünün *te~ti~té-* olduğu yönünde kuşku bırakmamaktadır. Kökleri itibarıyla da aynıdır. Eski Uygur Türkçesinde görülen ve *tégme* ile aynı anlamı veren aşağıdaki ilk örnekte *te~ti~té-* kökünün üzerine *{-me}* isim-fiil eki; ikinci örnekteki kökün üzerine *{-gli}* sıfat-fiil eki gelmiştir. Her iki örnekteki kullanımlar kendisinden önceki unsurla birlikte kendisinden sonra ismi niteleyerek sıfat görevinde kullanılır:

Yalañuk tiqm-e yapa tıñlıg / yarışu küç birz-ün saña “İnsan denilen yapa mahluk sana güç vermekte yarış etsin” [ETS:11/55-56].

Biraty-a tigli manı sinte tip birgil aña / birük tapsar ol erdinig ne satıg muña “pratyaya denilen inci sendedir diye, ona ver, eğer o cevheri bulursan, buna baha biçilmez” [ETS: 12/23-24].

Dikkat edilecek olursa bu iki örnekteki *tiq-me* ve *ti-gli de* dahil olmak üzere sözcüğün etimolojik açıklamalarında, sözcüğün kök ünlüsüyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu açıdan sözcüğün imlasına da değinmek gerekmektedir. Arat’ın kaleme aldığı Eski Türk Şiiri adlı eserde, sözcüğün kök ünlüsü “i” olarak vermiştir. Aynı şekilde Caferoğlu da Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde sözcüğün kök ünlüsünü madde başında “i” olarak göstermiştir:

tidmük/titmük: “1.teberru etmek, bağışlamak, bağışlamak, vermek 2.

2 ET. *ti-* (> *TT. de-*) fiilinin bugün var olmayan sıfat-fiil biçimi olduğunu söyler (Gülensoy 2007: 273).

3 Alyılmaz, Orhun Türkçesindeki bu ekin geniş zaman yaptığını, zaman zaman da “geçmiş zaman içinde geniş zaman” gösterdiğini belirtir (Alyılmaz 1994: 91).

adlandırılmak, değerlendirilmek” [ETS: 156, 158].

tímäk: “1. demek, söylemek, dilemek 2. hazırlamak” [ETS: 156].

Bunlara karşın Erdal, sözcüğün kök ünlüsünü “e” olarak gösterir (Erdal 2004: 283). Clauson da bu sözcüklerin kök ünlüsünü “é” biçiminde *té-* ve bu kökten gelişen *tét(d)-* olarak belirtir (Clauson 1972: 433, 450).

Dolayısıyla sözcüğün kök ünlüsüyle ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Aslında tüm bu karışıklık Eski Türkçede kapalı e (é) ünlüsünün olup olmadığı noktasında düğümlenmektedir. Oysaki pek çok araştırmacı bu dönemde kapalı e (é) varlığına işaret etmişlerdir (Mansuroğlu 1998: 136, Tekin 2003: 47, Eraslan 2012: 64-65, Karahan 2013: 98). Bu durumla ilgili olarak en net kanıt Kaşgarlı’nın sözlüğünde bulunmaktadır. O, bizce de *tégme* ifadesinin kökü olan *té-* sözcüğünü, sözlükte kapalı e (é) ile göstermiştir (Atalay 2006: 591). Dolayısıyla sözcüğün kök ünlüsü “i” veya “e” değil, kapalı e (é) ünlüsüyle olmalıdır⁴. Ayrıca yukarıda bahsi geçen bu iki sözcük, *tégme* gibi sıfat görevi üstlene de onun kadar sık kullanılmaz.

Tégme sözcüğünün irdelenmesi gereken bir başka boyutu da anlamsal boyutudur. Dolayısıyla *tégme*⁵ sözcüğünün geçirdiği anlam değişimleri de önem arz etmektedir. Eski Uygur Türkçesindeki “isimli, adlı, denilen, kastedilen” temel anlamının Karahanlı Türkçesinde bulunmadığı görülür⁶. Bu manada sözcüğün anlamında süreç içerisinde bir kırılma olduğu görülür. Peki *tégme* sözcüğündeki anlam değişmesi ne tür bir anlam değişmesidir? Bilindiği üzere anlam değişimleri alt başlıkları olmakla birlikte temelde üç başlıkta toplanabilir: 1. Anlam daralması 2. Anlam genişlemesi 3. Başka anlama geçiş⁷ (anlam kayması) (Aksan 2007: 213). Bu manada *tégme* sözcüğünün başta anlam genişlemesine uğrayarak “isimli, adlı, denilen, kastedilen” anlamından yan anlam kazandığı, sonrasında başka bir anlama geçiş hadisesiyle “her, hepsi vb.” anlamlarının ortaya çıktığı düşünülebilir. Diğer bir deyişle çeşitli süreçlerde başta anlam genişlemesine uğrayan sözcüğün kavram alanının veya anlam alanının merkezi “her, hepsi”ne doğru kaymış ve zamanla da “isimli, adlı, denilen, kastedilen” anlamları unutulmuştur. Dolayısıyla Karahanlı döneminden itibaren “isimli, adlı, denilen, kastedilen” anlamları metinlerde bulunmamaktadır. Sözcüğün anlamı tamamıyla değişmiştir.

EUT *tégme* “isimli, adlı, kastedilen” > KT *tégme* “her, bütün, hepsi”

Bu anlam değişmesini nedenleri açısından da irdelenmek gerekir.

4 *Té-, tét-* biçimlerinde.

5 *Tégme* sözcüğünün tüm sahalarda geçirdiği anlam değişimleri bu makalenin kapsamı dahilinde değildir.

6 KT: “değme, her, bir bir, türlü türlü, bütün, hep, hepsi, her şey” (Üşenmez 2006: 396).

7 Erol, bu başlığın altında üç alt başlık daha vermiştir: 1. Yakın anlama geçiş 2. Uzak anlama geçiş 3. Zıt anlam geçiş (Erol 2008: 82).

Fakat bu değişimler eş zamanlı değil, art zamanlı olarak incelenmelidir (Aksan 2009: 88). Aksan, anlam değişmelerinin temelde iki nedeni olduğunu söyler. Ona göre, bu değişmelerin bir kısmı ruhsal niteliklerden ve dilin niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Bunlar arasında aktarmalar, güzel adlandırma ve terbiyelilik çabalarını görür. Bu değişmelerin diğer bir nedenini ise dildeki sözcüklerin sosyal ve kültürel değişikliklere göre anlam değişikliklerine uğramasında bulur. Burada da toplumsal değişikliklerin dildeki kavram üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır (Aksan 2007: 216-217). Karaağaç, anlam değişmesinin nedenleri içerisinde 1.Yer (Coğrafya) 2. Zaman (Tarih) 3. Eksik Öğrenme (Çocuklara Verilen Ana Dili Eğitimi) başlıklarını verir (Karaağaç 2012: 541). Buradaki yer ifadesinden kasıt, insan topluluklarının coğrafi olarak ayrılmasının dil üzerinde de farklılık yaratacağıdır. Zaman ifadesi ile de süreç içerisinde dildeki sözcüklerin anlam farklılıklarına gidebileceği kastedilmektedir. Guiraud anlam değişikliğinin nedenlerini altı başlık altında verir: 1. Tarihsel nedenler 2. Dilsel nedenler 3. Toplumsal nedenler 4. Ruhsal nedenler 5. Dış nedenler 6. İç nedenler (Guiraud 1999: 82).

Bu taraftan bakıldığında, her ne kadar Karahanlı Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi arasında çeşitli açılardan çok belirgin farklılık bulunmasa da sözcüklerin anlam alanında farklılıklar görülebilir. Özellikle anlam değişmelerinde öne çıkan unsurun, coğrafi ve kültürel değişiklik olduğu düşünülebilir. Muhakkak ki bunlar içinde farklı sosyal ve siyasal katmanların etkisi de bulunmaktadır. Bu çerçevede Karahanlılarla beraber mevcut kültür dairesinin ve toplumsal yapının değişmesiyle –din değişikliği ki başta alfabe ve birçok geçişin temel mekanizmasını belirler (toplumsal nedenler)- birlikte Eski Uygur Türkçesinde kullanılan sözcüklerin kavram alanında tedricen bir takım değişikliklerin olduğu düşünülebilir⁸.

Aynı sözcüğün Harezmi Türkçesinden itibaren yine farklı bir anlam kazandığı görülür. Dönem itibarıyla artık çok anlamlı sözcük⁹ haline gelen *tégme* 'nin “her, herkes vb.” anlamının yanında “sıradan, gelişigüzel” anlamları da ortaya çıkmıştır. Sözcük anlam genişlemesine (uzak anlama geçiş)¹⁰ uğrayarak çok anlamlı bir yapıya bürünmüştür.

Eski Oğuz Türkçesinde ise sözcüğün hem işlevsel hem de anlamsal alandaki devinimi artmıştır. Tek başına ya da diğer unsurlarla birlikte işlevsel zenginlik kazanan sözcüğün çok anlamlı yapısına yeni katılımlar olmuştur. Sözcük, anlam genişlemesinin alt başlıklarından biri olan yakın anlama geçiş hadisesiyle

8 Eski Uygur Türkçesinden Karahanlı Türkçesine geçiş sürecindeki diğer anlam değişmeleri için bk., Hülya Arslan Erol, Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri, TDK Yayınları, Ankara, 2008.

9 Karaağaç çok anlamlılığın kaynakları arasında anlam değişmelerine de yer verir. Bk. Karaağaç 2012: 602-620.

10 Anlam genişlemesinin alt başlıklarından biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Doğru 2013:1196.

“başka, başkası vb.” anlamı kazanmıştır. Sözcüğün Harezmi Türkçesinde ortaya çıkan “sıradan, gelişigüzel” anlamına, anlam genişlemesinin alt başlıklarından biri olan karşıt anlama geçiş hadisesiyle (ikili kutupsal karşıtlık)¹¹ “beğenilmiş, seçilmiş” anlamları da eklenir.

Tüm bu bilgiler ışığında sözcüğün tarihsel perspektifteki kullanımları şu şekilde özetlenebilir:

2. Eski Uygur Türkçesinde

2.1. Tégme

Erdal, bu kullanımın –İngilizce *called*: denilen, söz konusu edilen– özellikle de Budist Uygur metinlerinde olduğunu dile getirir. *Te-gme* ’nin fiillerin nesnesini vasıflandırmak için kullanılan tek –*Xgma* biçimi olduğunu belirtir (Erdal 2004: 283-284).

darni te-gmä kapig “dhārānī denilen kapı” [OTG: 283].

bo yertincüdaki kamağ eliglär kanlar tegmä üküşi bodisavtlar tetir “Bu dünyada kral ve hükümdar denilenlerin çoğunun bodhisattvas olduğu düşünülür” [OTG: 283].

alku yok kuruğ ilig tigma orunğa tegdiler “Hepsi yokluğun ve boşluğun hükümdarı denilen yere ulaştılar” [ETİF: 82].

Bo dar(a)nı üze altı türlüğ abıdıyı tigma bügülenmeklerig körkitü y(a) rlıkadı “Bu dua ile altı türlü adlı büyü bilgisini gösterdi” [UDİŞ: 567-569].

Oñ tegzi-inç-lig yaltrıdur tuğruğ tigma / utğurağ çın arış arığ [üç] nom tilgen-in/ol tuğırsız tolun bilge biligi öz-e/oñay ilkey kuvağ ara oñaru evirür “On babdan ibaret aydınlatıcı emanet denilen tamamıyla gerçek, temiz, pak üç töre çarkını kendisinin emsalsiz tolun hikmeti ile cemaat arasında kolayca iyilik için çevirir” [ETŞ: 9/53-56].

3. Karahanlı Türkçesinde

Eski Uygur Türkçesinin devamı niteliğinde olan Karahanlı Türkçesinde de *teğme* sözcüğüne rastlanılmaktadır. Fakat Karahanlı döneminde sözcüğün, Eski Uygur Türkçesindeki anlam ve kullanımdan farklılık arz ettiği görülmektedir. Anlam ve işlev değişmesine uğrayan bu sözcüğün kullanım alanı genişlemiştir.

11 Ayrıntılı bilgi için bk. Doğru 2013:1196-1197.

3.1. Tegme

3.1.1. “Her, türlü türlü” anlamıyla belirsizlik sıfatı¹² görevinde:

Kişike kerek tegme yérde biliş / biliş birle itlür kamuğ törlüg iş “İnsana her yerde tanıdık lazımdır / her türlü iş tanıdık vasıtası ile yoluna girer” [KB: 497].

Bu er tegme yérden tutçı sürülgen “Bu, her zaman, her yerden sürülen adamdır” [DLT CI:523].

Tegme çeçek öküldi / Bukuklanıp büküldi “Türlü türlü çiçek toplandı / Tomurcuklanıp büküldü” [DLT CII: 285].

3.2. Tegme nengni

3.2.1. “Her şey” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri¹³ görevinde:

Bu er tegme nengni ödürgen “Bu adam her şeyi seçeni üyürtleyen adamdır” [DLT CI:157].

3.3. Tegme kişi

3.3.1. “Herkes, herkese” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

Yürekliğ yüreksizke bolsa başı / Yürekliğ bolur ötrü tegme kişi “Cesur insan korkakların başına geçer ve herkes ondan cesaret alır” [KB: 2045].

3.4. Tegme birig

3.4.1. “Her biri” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde

Ötünse begiñe bu tegme birig / Aça adra bérse kötürse erig “Bunları hep beyine arz etmeli ve her birini açıklayarak layık olanı yükseltmelidir” [KB: 2545].

3.5. Tegmeke

3.5.1. “Herkese” anlamında ve hâl eki alarak belirsizlik zamiri görevinde:

Köñül sırrı açma sözüg tegmeke / Kalı açtıñ erse özüñ emgeke “Gönül sırrını ve sözünü herkese açma; eğer açarsan, kendin zahmete düşersin” [KB: 4293].

12 Belirsizlik sıfatları, varlık ve nesnelerin miktarlarını net olarak ifade etmeyen sıfatlardır. Bunlar yalın veya birleşik sıfat yapısındadır (Korkmaz 2003: 395).

13 Belirsizlik zamirlerinin bir kısmı birleşik sözcük; bir kısmı da sözcük grubu şeklindedir. Bunların da büyük kısmında ikinci unsurun iyelik alması, sözcük grubunu ve birleşik sözcüğü belirsizlik zamirine dönüştürür. Yine bu zamirler isim çekim ekleriyle çekimlenebilirler (Korkmaz 2003:438-439). Aşında tek başına kullanılan belirsizlik zamiri azdır: adam, insan, kimse (Korkmaz 2003:433). Bunlara “kişi” sözcüğünü de eklemek gerekir (Hacıeminoğlu 1997: 97, Bodrogligeti 2001:139, Güner 2013: 273).

3.6. Tegme yolu kim.....F.-sa¹⁴

3.6.1 “Tegme” sözcüğü, sözcük grubu biçiminde “Tegme yolu kim” kalıp ifadesiyle “-dığı zaman, -ınca” anlamı verir.

Tegme yolu kim çovlansa terileri tegşürgey-miz “Derileri yandığında değiştireceğiz / Her derileri yandığında değiştireceğiz” [KSKT: 27b1-2].

4.Harezmi Türkçesi

Harezmi Türkçesinde sözcüğün çeşitli kullanımları görülmektedir. Bu kullanımlar, Karahanlı dönemiyle pek farklılık arz etmez.

4.1.Tegme

4.1.1. “Her” anlamıyla belirsizlik sıfatı görevinde:

Tegme yetti kişike bir kersân aş tağı yetti etmek beriñler! Tep [NF: 29/11].
Ol ewniñ yeti қапуғı бар erdi, tegme қапуғда темір зенсрлер berkitti [RKE: 80v/17].

Ma'lüm boldı kim tegme emgek soñı rāhat ermiş, tegme қадуғ soñı sewünç ermiş, tegme miñnet soñı ni 'met ermiş [RKE: 104v/9-10].

4.2. Tegme bir

4.2.1. “Her bir” anlamıyla belirsizlik sıfatı görevinde:

Tegme bir kökniñ қalıñlıқı беş yüz yullıқ yer turur, arası ma andaғuқ [RKE: 4r/2].

Bu ölüm bir butaқ meñizlig turur kim tikenleri üküş turur tağı tegme bir tiken bir tamarға müte'allıқ bolup yapşunmış turur [NF: 438/11-12].

Қırқ тін гүн yağın yağdı, tegme bir katresi tegirmen таşı қақлиғ erdi [RKE: 25r/20].

4.3. Tegme birer

4.3.1. “Her bir” anlamıyla belirsizlik sıfatı görevinde:

Қоş bölüñlerni тарарда tegme birer зүлfdin /Kin burar kindik yıpar rīñü 'ş-şabā bolup e[ser] [RKE: 77v/2].

14 Gülsevin, ayrıntılı olarak incelediği bu tür yapıları zarf-fiil yapmanın bir türü olarak nitelemiştir. O, gerçekte zaman ya da zarf-fiil olan bazı eklerin eger, her kim vb. kelimelerle oluşturduğu yapıları zarf-fiil sayar. Bunları “Cümle İçindeki Diğer Unsurlarla Birlikte Fiillerin Zarflaştığı Kullanışlar” başlığı altına alır. Örn: çün... F.-dl+kişi+: (y)IncA, -DİğIndA vb. ; kaçan (kim)... F.-sA+kişi: (y)IncA, -Dİğ+kişi+dA vb (Gülsevin 2007:132). Bu kullanımda da cümledeki kip eki taşıyan fiil zarflaşmıştır.

4.4. Tegme biri

4.4.1. “Her biri” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

Tegme biri birer sözledi, āhir soñı ittifāk kıldılar [RKE: 232v/4-5].

İmdi *tegme biriñiz* üçer kök yelük kılp biri sağdın biri soldın ilgeri arkada asıñ [RKE: 125r/4-5].

Tegme birimizdin bir edgülik kelmiş bolsa, ol edgülikni Tañrı te’ālāka şeft’ kılp yalbarıp Tañrıdın nacāt tilegeliñ, tép meşveret kıldılar [NF: 292/11-12].

4.5. Tegme birigü

4.5.1. “Her biri” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

Tegme biregü meniñ sarāyımge tüşgey téyü der-ñ’ āst kıtur erdüler [RKE: 200v/18-19].

4.6. Tegmesi

4.6.1. “Her biri” anlamında ve iyelik eki/hâl eki olarak belirsizlik zamiri görevinde:

Zelîhā anı bildi alarnı mihmān-dārlıkğa ündedi, körklüg ta’āmlar bişürtti tegmesige olturğu orun anuqladı [RKE: 70r/21].

Tañlası perîlerniñ uluğların yığdurdı, vilāyetlerni olarğa tapşurdı, tegmesini bir işge naşb kıldı [RKE: 137v/3-4].

Andağ erse, sizlerniñ tegme biriñizke bir tawuğ bereyin tağı bir bıçağ bereyin kerek kim bu tawuğni kimerse körmez yerde boğuzlap keltürseñiz, tep tegmesinge birer tawuğ, birer bıçağ berdi [NF: 428/9-10].

4.7. Tegme kişi

4.7.1. “Herkes” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

...hem tegme kişi munı kılu bilmegey tédi erse, cümle uluğ şahābalar Talha tağı Zübeyr tağı Sa’d ibnü Abī Vakķāş yığıldılar [NF: 145/8-9].

Tegme kişiniñ aşını yemez erdi, tegme kişiniñ neersesini kabul kılmaz erdi [NF: 222/16].

Bu cān birle tirig éren ölmes ol / Bu cān kıdri tégme kişi bilmes ol [MuM: 22/1-2].

4.8. Tegme nerse

4.8.1. “Her şey” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

Ya ‘kūb yalavaç köñli tarlıkıydın du ‘ānı kéyin salmadı, bilür erdi kim tegme nersenîñ vaqti bar du ‘ānîñ icābeti seher vaqtinde bolur [RKE: 106r/18-19].

Tegme nersenîñ kölegesini aniñ meñzi [turur] [RKE: 206v/3].

4.9. Tegmeler

4.9.1. “Sıradan, gelişigüzel” anlamında kullanılır.

Rahmeten li ‘l-‘alemîn tep aydı rahman rahmetin / Tegmeler kayda bilürler Haq resûlnîñ ‘izzetin [RKE:181v/8]

Özi atlıg ornı tatlıg keđ yürekliğ alpağut / Tegmelerniñ kayda erdi utru turğu eşleri [RKE: 131v/3]

Hâtem-i zerrîn-nigînim perde içre tügme teg / Kizledim men tegmelerdin tegmesin tep yat közi [RKE: 249v/5]

5. Eski Oğuz Türkçesi

Sözcüğün bu dönemdeki kullanımlarında bir zenginleşme söz konusudur.

5.1. Degme

5.1.1. “Her” anlamıyla belirsizlik sıfatı görevinde:

Dirîğa degme ‘adl bu aracuğa gelmez [KenK: 47a/2].

Eger degme otdan olayidi müşk / Cihân içi yindek tolayidi müşk [SN: 320].

Devlet atına sen bineli degme piyâde / Ferzîn oluban çok şeh ü sulţāni şımışdur [ADD:151/6].

Ol yılanuñ dört başı vardır; degme başında yedi yüz biñ yüzi vardır; degme yüzünde biñ ağızı vardır; degme ağzında biñ dili vardır, bu diller ile Hâk ta ‘ālā hazretine tesbîh eyler, biñ dürlü lügat ile [DM: 6b/15-7a/3].

zîrâ kişi degme kumâşıla pâzişâh hazretine girmege yol bulunmaz [MÜR: N102b/3].

5.1.2. “Herkes” anlamında ve hâl eki alarak belirsizlik zamiri görevinde:

Tahta hükmi itmek geñez midür i yâr / Sanmağıl kim degmenüñ hükmi irer [Gar: 1728].

Degmeye bir armağan kıldı nişân / Tûtî eydür kanı baña armağan [MT: 1381].

Müşkili hâlleylemek degmenün işi degül / Bir kişiye vir gönli bu yolda taşı degül [YED: 164/1].

Degmelere mülk müyesser degül / Kimseneye devr musahhar degül [KenK: 16a/2].

5.1.3. “Başkası, Başkaları vb.” anlamında ve hâl eki alarak veya almadan belirsizlik zamiri görevinde:

Sevdiğine virdi hak ol devleti / Degmeler kanda bulur ol ni ‘meti [Gar: 1458].

Alphık eylep degmeden ad almadı / Yagıdan korkan durup dad almadı [Gar: 8491].

Degme gönül görmedi bu kudreti / Degmeler aılmadı bu ‘ibreti [Gar:409].

Gözlerüñ ben açam, ki gey göre sen / Degmelerden néçe néçe sora sen [İbt: 1/19].

Buña mağrūr olup zinhār ne gerekise édeyin şanma ki bu sa ‘adet degmeye müyesser olmaz [MÜR: N32a/19-20].

5.1.4. “Her biri” anlamında ve iyelik eki/hâl eki alarak belirsizlik zamiri görevinde:

Yazılarda ‘ayş u ‘işret eyleñüz / Degmeñüz bir dürlü destân söyleñüz [MT: 1354].

Şol kadar mülket vire degmemüze / Kim anuñ vasf u hali gelmez söze [Gar: 1139].

Niçe kimesneler vaqı ‘aya oğrayup ser-encāmlara ki anuñ degmesinden haber virürler ki Muhiṭ cezirelerinde taht üzerinde diri gibi yatur, dirler [DM: 93a/15-93b/2].

Her birine vère hoş yüce sarây / Vère hürî degmesinüñ yüzi ay [ŞHYZ: 813].

5.1.5. “Beğenilmiş, seçilmiş” anlamında sıfat olarak kullanılır:

Geh boğazın alır ele geh beline girer / Göz açdırır mı degme cihan-pehlevāna tiğ [NBe Kas 11/25].

Egleyen zencîr-i zülfünle ruhun gülzâridur / Yohsa tutmazdı dil-i şeydâyı degme bâğlar [ŞYD: 106/3].

Nitekim degme luṭfuñ cevri vardur / Pes imdi her işüñ bir gavrı vardur [DN:252b/11].

Virildi degme belikler kuşansa rûz-ı kıtal / Kananatlu şâhîn ider gâziyân-ı meydânu [YBD Kas 23/19].

Pes yine mahrem olmağa şaha bir şâhbâz gerek / Yoksa degme kuş avını alup şaha varur degül [ERD: 67/8].

5.2. Degmeler

5.2.1. “Sıradan, gelişigüzel” anlamında isim olarak kullanılır:

*Kim ki dostı sevdi ise hânûmânı terk iylesün / **Degmeler** dostı sevemez dostun sevgüsü cândadır [YED: 65/2].*

***Degmeler** eydür Yûnus’a katlan bugün-yarın diyü / Cehd ideyim bugünümü yarına irgürimezem [YED: 174/7].*

*Degme gönül görmedi bu kudreti / **Degmeler** añlamadı bu ‘ibreti [Gar: 409].*

***Degmelere** virmedi hak bu işi / Kim-durur kim diri kula ölmişi [Gar: 311].*

*Şûriş-i ‘ışkıla dinen sözleri / **Degmeler** añlamaya mermüz ola [YHBD: 25/8].*

5.3. Degme bir

5.3.1. “Her bir” anlamıyla belirsizlik sıfatı görevinde:

*Ya ‘nē baş harācı bir dīnārdur yā on iki dirhemdür, **degme bir** gişiye tefāvütsüz Şāf’ī katında [NHT: 111a/14-15].*

*Dime **degme bir** kişiye rāzuñı / Söz içinde kaldırma āvāzuñı [SN: 5446].*

*Şāh-bāz-ı ‘ışka döymez **degme bir** peşşe-mişāl / Dilkünün miqdāri kıalmaz çün gāzanfer depredür [MN: 362/5].*

*Biñ bunuñ gibi éder bir demde ol / **Degme bir** yoksula vérür mālı bol [Reb:90].*

***Degme bir** yol kandan bana tagılmayam degme yana / Kutlu oldu bu seferüm hoş menzile irdüm ahî [YED: 370/7].*

*Zâlim olma **degme bir** sultân gibi / ‘Âdil ol Dârâ vü Nûşirvân gibi [MT: 1011].*

5.4. Degme kişi

5.4.1. “Herkes” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

***Degme kişi** anuñla nice söyleşe [Mar:23b/1-2].*

*Kimse ‘ışkuñ şerhini hōd kılmaya / Kıymetini **degme kişi** bilmeye [MT: 1692].*

***Degme kişi** şarda bir mansıb dutar / Bize Gülşehrî didükleri yiter [MT: 1764].*

*Tertib-ile düzmiş Allah her işi / N’ideyüm bilmez-ise **degme kişi** [Gar:1949].*

*Zirā ‘ışk bir şayrulukdur ki devāsın **degme kişi** bilmez [SSKT: 66/12-13].*

*Ve dervişler arasında ta ‘ām üleşdürme ki anda şartlar vardır ki **degme kişi** yérine getirmez [SSKT: 203/8-9].*

5.5. Degme şahsı

5.5.1. “Herkesi” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

Efendi degme şahsı kendüñe idinme ‘abd-ı hâs / Senüñ kadriñ ne bilsün şol ‘avâm-ı nâs olan eşhâs [EDND: 2980/1].

5.6. Degme kes

5.6.1. “Herkes” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde

Be Nazmî umma herkesden mürüvvet / Ki gelmez âdemîlik degme kesden [EDND: 4836/5].

Hevâ-yı nefisine hiç uymamak âh / Mukarrerdür ki olmaz degme kesde [EDND: 5605/2].

Kendüñe degme kesi yâr itme / Gel o hûyî kese gör var itme [EDND: 5986/1].

5.7. Degme biri

5.7.1. “Her biri” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

*Bulunur degme biri bir ‘amelde / Kimi zıkr ü kimi tül-i emelde [TGH:91].
Yine baksañ ikisiniñ suyu bir / Pes nedendür degme birnüñ hûyî bir [Gar: 402].*

Degme birne virdi bir dürlü hüner / Ol hünerle kim agar u kim iner [Gar: 10439].

Bir cemâ ‘at uçmak içinde revân / Gezer-iken degme bir yaña devân [MT: 844].

Kıymetî taşlar takar her bir tona / Degme bir taşı anuñ biñ altuna [ŞHYZ: 421].

5.8. Degme nesne

5.8.1. “Her şey” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

Degme nesne mi geçer ol hazret’e / Degme cân lâyıq mı olur rahmete [Gar: 1447].

Havfider sanma beni hançer-i bürrânuñdan / Degme nesneyle kesilmem şanemâ yanuñdan [Bak Gaz.:389/1].

5.9. Degme kimse

5.9.1. “Hiç kimse” anlamında ve sözcük grubu biçiminde belirsizlik zamiri görevinde:

“*Ve bir çekürge dahı olur hāk-reng ki oturıcak degme kimse göremez ve uçıcak sol meş‘ale gibi görünür...* [AcM: 316a/15-16].

Zıra hakkı bâtıla karışdırmışlardır ki degme kimesne seçemez de i‘tikâdi fâsid olur [Meh: 17b/10-11].

Bunları degme kimse fark itmez / Oldılar rāh-ı hākda şāhib-i rāz [HiR: N39a/15].

Bu dehr-i pîre-zeni degme kimse terk idemez / Olur anuñ dahı bir hâl birle başka eri [EDND: 6945/3].

5.10. Degmede¹⁵

5.10.1. “Hiçbir yerde” anlamında kullanılır:

Gam câmi‘i olalı dil oldu bülend âh / Mescid yapılsa degmede olmaz minâresiz [Beh Gaz: 201-3].

Müşkil elem ol ki âh katı cefâ-kâr olur / Degmede olmaz o kim ola vefâ-dâr yâr [EDND: 2284:3].

Halka te‘şir eylemez sūz-ı derûn-ı müdde‘î / Nâr-ı düzah degmede olmaz cehennemden cüdâ [SED Gaz.: 13/4].

Teb-hâle zâhir olsa lebûnde ‘aceb degül / Zîrâ zülâl degmede olmaz habâbsuz [SED Gaz: 167/2].

5.10.2. “Her ne zaman ” anlamında kullanılır ve bu kullanımıyla zaman zarf-fiili yapar:

Abdülcebbar, korkarım zindan açıldı dedi. Fâris: Bilmem amma değmede açılssa¹⁶ bizler görürdük [TS: 1047].

5.10.3. “Kolay kolay, her zaman” [TS: 1047] ve “hiçbir zaman” anlamında kullanılır:

Sâhib-i ikbâl olan a‘yândan bir ehl-i cûd / Degmede gelmez vücûda biñde bir bulur vücûd [EDND:1303/1].

Bir kamer ruhsârıla mey bezmi düşmez degmede / Nazmiyâ biñ yılda ancak böyle bir devrân gelür [EDND:2041/5].

Her ki tılısm-ı teni açmadı yüz kahrıla / Degmede feth olmadı aña gönül mahzeni [YHBD: 542/26].

¹⁵ Ayrıca bk. Tietze 2002: 578.

¹⁶ Açılınca, açıldığında.

Ger ola şāh-ı cihān itme tama' ki gelmeye / Degmede kimesneye itmeñ meberretler harış [YHBD: 205/7].

Bunlar da pehlevānlar var ki her biri şāhib-kırān geçinse olur. Bunlar degmede el vermez [Haş: 88a/6-7].

5.11. Degme kez

5.11.1. Degme sözcüğü, “kez” ile birlikte sözcük grubu biçiminde kullanılır. Bu kullanım bazı durumlarda, belli zaman veya kip eki almış fiili zarflaştırır¹⁷:

Degme kez 'Attār kim Rum'a gele / Bir dükkāndan şekkeri satun ala [MT: 764].

“Attar Anadolu'ya her ne zaman gelirse/ her geldiğinde/geldiğinde bir dükkandan şeker satın alır”

Degme kez 'Attār kim Rûm'a gele / Şekkeri benüm dükkānumdan ala [MT: 775].

Degme kez ki çıkar-ıdı seyr êde / Gıtdügi yolca gelürdi ol dede [ŞHYZ: 874].

Degme kez görürdi envâr-ı İlâh / Soña nisbet öñi olurdı günâh [MUM: 1407].

6. Sonuç

6.1. Sözcüğün kökü, kapalı *e* (é) ünlüsüyle *té-* (de-) biçimindedir.

6.2. Sözcük *té-* (de-) köküne gelen {-*gme*} sıfat-fiili ile oluşturulmuştur. Aslında *té-* (de-) kökü bu manada çağdaş veya tarihî lehçelerdeki pek çok dilbilimsel ögenin köküdür: “tetir, tiyin/téyin, deyni, diyip, diye vb.”

6.3. Sözcüğün kök ünlüsüyle ilgili farklı görüşler ve yorumlar, aslında sözcüğün etimolojisindeki farklılıkların temelini teşkil eder.

6.4. *Tégme* sözcüğü zamanla çeşitli anlamlar üstlenmiştir. Özellikle Eski Uygur Türkçesini takiben sözcüğün anlam yelpazesinde çeşitlenmeler baş göstermiştir. Ayrıca çeşitli fonetik varyantlara bürünmüş olan *tégme-tegme-degme-vb* sözcüğünün ister tek başına olsun, isterse de cümledeki diğer unsurlarla kurduğu ilişkiler bağlamında olsun süreç içerisinde sözcük türü olarak farklılıklara uğradığı açıktır. Bunlar içinde özellikle belirsizlik sıfatı öne çıkar.

¹⁷ Zaman ya da zarf-fiil eklerinin çün, çünki, kaçan, kaçan ki, tâ, tâ ki unsurlarıyla kurulanlarına “Zaman Zarf-fiilleri”; eger, her kim ile kurulanlarına “Şart Zarf-fiilleri” denmektedir (Gülsevin 2007:128-133).

6.5. Son olarak Karahanlı Türkçesi dahil olmak üzere bazı Harezmi ve Eski Anadolu Türkçesi üzerine yazılan referans gramer çalışmalarının bir kısmında, *tégme sözcüğünün* bu görevlerine hiç yer verilmemiş; bir kısmında ise sözcüğün temel kullanımları olan belirsizlik sıfat ve zamiri görevlerinden sadece birine değinilmiştir. Bununla beraber değinildiği örneklerde yüzeysel kalınmıştır. Yine sözcük grubu biçiminde oluşturulan belirsizlik zamirlerinin bazılarında (degme kes vb.) hiç değinilmemiştir.

Tarihî Türk Lehçeleri Üzerine Yazılmış Bazı Gramer Kitaplarında “Tégme~Degme” Sözcüğünün Kullanımları

Eserler	“Tégme” Belirsiz Zamiri	“Tégme” Belirsizlik Sıfatı
Karahanlı Türkçesi Grameri	X	<i>tegme</i> (s.64)
Karahanlıca	X	X
Karahanlıca-Harezmi- Kıpçakça Dersleri	Kıpçakça: <i>tégme bir</i> (s.228)	Karahanlıca: <i>tegme</i> (s.37)
Harezmi Türkçesi ve Grameri	X	<i>tigme</i> (s. 72)
Harezmi Türkçesi	X	<i>tägme/tägme bir</i> (s.189)
Kıpçak Türkçesi Grameri ¹⁸ (Ali Fehmi Karamanlıoğlu)	<i>tegme/teyme/time</i> (yiyme?)/ <i>degme</i> (s.95)	
Kıpçak Türkçesi Grameri (Galip Güner)	<i>tégme ~tème~dégme</i> ve <i>témebirsi~tégme</i> <i>biri</i> (s.273)	<i>tégme~téyme~tème~dégme</i> ve <i>tégme bir</i> (s.284)
Çağatay Türkçesi	<i>tégme</i> ve <i>tégme kişi</i> (s.138)	<i>tégme</i> ve <i>tégme biri</i> (s.128)
A Grammar of Chagatay	<i>tegmä</i> “all” ve <i>tegmä kişi</i> “everyone” (s.143)	X
Çağatayca El Kitabı	X	X
Eski Anadolu Türkçesi (Hatice Şahin)	X	X
Eski Anadolu Türkçesi (Kazım Köktekin)	X	X
Eski Türkiye Türkçesi	X	<i>degme</i> (s.108)
Türk Dilinin Gelişim Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi	<i>degmesi</i> (s.123)	<i>degme</i> (s.124)
Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler	<i>degmesi</i> (s.307)	<i>degme</i> (s.305)

18 Karamanlıoğlu bunları “Belirsiz Sözcükler” başlığına almıştır. Belirsiz sözcüklerle, “Pek açık olmayan belirsiz terimi ile işaret ve soru sözcüklerinde olduğu gibi, cümle içinde hem belirsiz zamir hem de belirsiz sıfat durumunda bulunabilen sözcükler kastedilmiştir” der (Karamanlıoğlu 1994: 94).

Kısaltmalar

AcM	: Acaibü'l Mahlukat
ADD	: Ahmed-i Dâ'î Divanı
Bak Gaz.	: Baki Divanı Gazeller
Beh. Gaz	: Behiştî Divanı
DLT	: Divânü Lûgati't-Türk
DM	: Dürr-i Mecnûn
DN	: Danişmend-nâme
DTS	: Drevnetyurskiy Slovar'
EATS	: Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü
EDND:	: Edirneli Nazmi Divanı
ERD	: Eşrefoğlu Rumi Divanı
ETG	: Eski Türkçenin Grameri
ETİF	: Eski Türkçede İsim-Fiiller
ETS	: EskiUygurTürkçesi Sözlüğü
ETŞ	: Eski Türk Şiiri
EUT	: Eski Uygur Türkçesi
Gar	: Garib-nâme
Gaz	: Gazeller
Haş.	: Haşim-nâme
HiR	: Hilyetü'î Rical
İbt	: İbtida-nâme
Kas	: Kasideler
KB	: Kutadgu Bilig
KenK	: Kenzü'l- Küberâ
KSKT	: Karahanlı SatıraltıKuran Tercümesi
KT	: Karahanlı Türkçesi
Mar	: Marzuban-nâme
Meh	: Mehekkü'l-İlim ve'l- Ulemâ
MN	: Mecmû'atü'n- Nezâ'ir
MT	: Mantku't-Tayr (Gülşehrî)
MUM	: Mu'inî'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi
MuM	: Mu'inü'l- Mürîd
MÜR	: Münebbihü'r- Râkidin
NBe	: Necati Beg Divanı
NF	: Nehcü'l- Ferâdis
NHT	: Nazmü'l- Hilâfiyyat Tercümesi
OTG	: A Grammar Of Old Turkic
Reb	: Rebabnâme
RKE	: Kısasü'l- Enbiyâ (Rabgûzî)
SED	: Sehabi Divanı
SN	: Süheyl ü Nevbahâr (Hoca Mes'ûd)
ŞHYZ	: Yûsuf u Zelihâ (Şeyyâd Hamza)
ŞSKT	: Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi

ŞYD	: Şeyhülislam Yahya Divanı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TGH	: Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev
TS	: Tarama Sözlüğü
UDİŞ	: Uygurca Dışastvustık
YBD	: Taşlıcalı Yahya Bey Divanı
YED	: Yûnus Emre Divanı
YHBD	: Yusuf Hakiki Baba Divanı

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2000), *En Eski Türkçenin İzlerinde*, Simurg, İstanbul.
- (2007), *Her Yönüyle Dil*, TDK Yayınları, Ankara.
- (2009), *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara.
- ALYILMAZ, Cengiz (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III (İndeks)*, (Haz. Kemal ERASLAN, Osman F.SERTKAYA, Nuri YÜCE), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- (2007), *Eski Türk Şiiri*, TTK Yayınları, Ankara.
- ARGUNŞAH Mustafa , SAĞOL-YÜKSEKKAYA Gülден , TABAKLAR Özcan (2012), *Tarihi Türk Lehçeleri: Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- ATA, Aysu (1997). *Nâsırü'd-dîn Bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî Kısasü'l-Enbiyâ*, TDK Yayınları, Ankara.
- (2004), *Karahanlı Türkçesi: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara
- ATALAY, Besim (2006), *Divanü Lugati't-Türk (Çeviri) I-IV*, TDK Yayınları, Ankara.
- AYDEMİR, Yaşar (2000), *Behiştî Divanı*, MEB Yayınları, Ankara.
- AYVERDİ, İlhan (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealti, İstanbul.
- BAYAK, Cemal, *Sehâbî Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları (e-kitap), (erişim tarihi:03.10.2014: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10647_girispdf.pdf?0).
- BİLGİN, Azmi (1996), *Nazmü'l – Hilâfiyyat Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara.
- BODROGLIGETI, A. J. E. (2001), *A Grammar of Chagatay*, Lincom Europa, Muenchen.
- BOZ, Erdoğan (2009), *Yusuf Hakiki Baba Divanı*, Aksaray Valiliği Kültür Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- CANPOLAT, Mustafa (1995), *Ömer Bin Mezid-Mecmûatü'n-Nezâir*, TDK Yayını, Ankara.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977), *Yahyâ Bey Divanı*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- DEMİR, Necati (2004), *Dânişmend-nâme*, Akçağ Yayınları, Ankara. *Derleme Sözlüğü* (2009), TDK Yayınları, Ankara.

- DEMİRTAŞ Ahmet (2009), *Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan-Dürr-i Mekkûn*, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (1991), *Süheyl ü Nev-Bahâr*, TDK Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, Enfel (2011), Şeyhoğlu Sadrüddin'in *Kabus-nâme Tercümesi*, Mavi Yayıncılık, 2011.
- ECKMANN, János (1998), "Harezmi Türkçesi", *Tarihî Türk Şiveleri* (çev. Mehmet AKALIN), TKAE Yayınları, Ankara, s. 173-210.
- ECKMANN, János (2004), *Nehcü'l-Ferâdis* (haz. Semih TEZCAN-Hamza ZÜLFİKAR), TDK Yayınları, Ankara.
- ERASLAN Kemal (1980), *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İÜEF Yayınları, İstanbul.
- (2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar Of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- EROL, Hülya Arslan (2008), *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, TDK Yayınları, Ankara.
- GABAIN, Annemarie Von (2003), *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet AKALIN), TDK Yayınları, Ankara.
- GUIRAUD, Pierre (1999), *Anlambilim* (çev. Berke VARDAR), Multilingual Yayınları, İstanbul.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜNER, Galip (2013), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- GÜNEŞ, Mustafa (2006), İznikli Eşrefoğlu Rumi'nin Hayatı Eserleri ve Divanı, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1997), *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- (2008), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- KALJANOVA, E. (2005), *Uygurca Disastvustık*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- KANAR, Mehmet (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- KARAAĞAÇ, Günay (2008), *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- (2005), *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAHAN Akartürk, (2013), *II. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- KAVRUK, Hasan (2001), *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, MEB Yayınları, İstanbul.
- KOÇ, Aylin (2010), *Hâşim-nâme*, Palet Yayınları, Konya.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KÖKTEKİN, Kazım (2008), *Eski Anadolu Türkçesi*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum.
- KÜÇÜK Sabahattin (1994), *Bâkî Divanı*, TDK Yayınları, Ankara.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1958), *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İÜ Yayınları, İstanbul.

- (1998), “Karahanlıca”, *Tarihî Türk Şiveleri*, (çev. Mehmet AKALIN), TKAE Yayınları, Ankara, s. 133-171.
- NADALYAEV V.M., NASILOV D.M., TENİŞEV E.R., ŞÇERBAK A.M. (1969), *Drevnetyrkskiy Slovar*’, Akademiya Nauk SSSR, Leningrad.
- NİŞANYAN, Sevan (2007), *Sözlerin Soyağacı*, Adam Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN Abdurrahman (2009), *Mehekkü’l-’İlim Ve’l-’Ulemâ*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- ÖZMEN Mehmet (2001), *Ahmed-i Dâ’i Divanı*, TDK Yayınları, Ankara.
- SARIKAYA, Bekir (2010), *Rükneddin Ahmed’in Acaibü’l-Mahlûkat Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- SOLMAZ, Ali Osman (2007), *Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev Adlı Eseri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.
- ŞAHİN, Hatice (2011), *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü* (2009), TDK Yayınları, Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TATÇI, Mustafa (2008), *Yûnus Emre Divân- Risâletü’n- Nushiyye*, H Yayınları, İstanbul.
- TEKİN, Talat (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi, İstanbul.
- TIETZE, Andreas (2002), *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı A-E*, Simurg, İstanbul-Wien.
- TOPARLI, Recep - ARGUNŞAH, Mustafa (2008), *Mu’ini’l-Mürîd*, TDK Yayınları, Ankara.
- TOPARLI Recep, VURAL Hanifi, KARAATLI Recep (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları Ankara.
- TULUM, Mertol (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2005), TDK Yayınları, Ankara.
- ÜST, Sibel, *Edirneli Nazmî Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları (e-kitap), (erişim tarihi:03.10.2014, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10604,edirneli-nazmi-divani-sayfa-1-1989pdf.pdf?0>).
- ÜŞENMEZ, Emek (2006), *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- YAVUZ, Kemal (2000), *Garib-nâme - Âşık Paşa*, TDK Yayınları, Ankara.
- (2007a), *Gülşehri’nin Mantuku’l-Tayr’ı (Gülşen-nâme)*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Ankara.
- (2007b), *Mu’ini’nin Mesnevi-i Murâdiyye’si Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya.
- (1991), *Şeyhoğlu-Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ*, TDK Yayınları, Ankara.
- YAVUZARSLAN, Paşa (2002), *Münebbihü’r- Râkîdin*, TDK Yayınları, Ankara.
- YILDIZ, Osman (2008), *Yûsuf u Zelîhâ - Şeyyâd Hamza*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YÜCEOL-ÖZEZEN, Muna (2011), *Gelibolulu Mustafa Ali - Hilyetü’r-Rical ve Söz Varlığı Özellikleri*, TDK Yayınları, Ankara.